

Gästredaktionell kommentar

Gästredaktionell kommentar

Detta temanummer av *Forskning om undervisning och lärande* sätter litteraturdidaktiska perspektiv på berättelser för barn och unga i centrum. Dessa berättelser hör till den stora och mångskiftande kategori texter som rubriceras barn- och ungdomslitteratur och som inom sig rymmer olika genre och medier, liksom skiftande estetiska uttryck. I de senaste decenniernas böcker för unga, till exempel bilderböcker, finns berättelser som många gånger är estetiskt avancerade, berättartekniskt intressanta, mångtydiga och som tar upp både vardagliga och mer komplicerade ämnen (se Kåreland, 2021).

Således erbjuder barn- och ungdomslitteratur många möjligheter och kan användas i skolan för en rad skiftande syften (jfr Bland, 2019). Detta är också något som görs. Berättelser från Sverige, andra länder och fantastiska världar, med handling som utspelas i framtid, nutid, dåtid och "sagotid", förekommer i undervisningen. Syftet kan vara att läsa, förstå och tolka texten, att behandla frågor om språk och identitet samt att utveckla förmågor, såsom att lyssna, skriva, dramatisera och leka.

Samtidigt som barn- och ungdomslitteraturen erbjuder rika didaktiska möjligheter kan den i ett undervisningssammanhang väcka frågor hos lärare och ställa dem inför utmaningar. Vilka är till exempel de konkreta förutsättningarna för att använda barn- och ungdomslitteratur? Vad kan det faktum att denna litteratur är just fiktion innebära för undervisningen? På vilket sätt kan elevernas litterära kompetens komma till uttryck och synliggöras för läraren och eleverna själva? Hur kan en fråge- och samtalskultur utvecklas runt skönlitteratur i det heterogena klassrummet? (jfr Öhman & Lindell, 2019).

Andra frågor följer av de senaste decenniernas kulturella och medieteknologiska utveckling som påverkat vår läs- och berättelsekultur. Hur kan de narrativa kompetenser och erfarenheter eleverna för med sig in i klassrummet förvaltas? Vilka berättelser ska beredas plats i klassrummet och med vilka syften? Och på vilka sätt kan ett lustfyllt engagemang och personligt förhållningssätt till skönlitteratur utvecklas hos elever – parallellt med att en noggrann reflekterande läsning och kritisk distans uppmuntras?

Janice Bland, som skrivit det reflekterande efterordet i detta temanummer, belyser hur skönlitteratur kan erbjuda fördjupade möten med andra temperament, världar och villkor men betonar också den kritiska blicken. I det Bland kallar "literary apprenticeship" är *critical literacy* en viktig del och relevant i skolans alla stadier. Hon konstaterar till exempel att "children can become a critically aware participant in the text when they strive to discover how worldviews have been, potentially unconsciously, imported into a text", vilket pekar på en framväxande förståelse av berättelser

och deras koppling till det omgivande samhället.

Mot denna bakgrund kan vi se ett behov av forskning som undersöker barn- och ungdomslitteraturens plats och funktion i grundskolans tidigare år och mellanår. Avgränsningen motiveras av det faktum att de litteraturdidaktiska ingångarna länge har varit mer frekventa när det gäller forskning som rör litteraturundervisning i högstadiet och på gymnasiet, liksom forskning som rör de yngre barnens kodknäckande och lästräning. I detta temanummer vill vi fokusera på forskning som belyser elevers tolkande och analytiska perspektiv på berättelser i olika former och som därmed sätter såväl elevers berättelseförståelse som deras läsförståelse i centrum, det vill säga temanumret lägger fokus på både *litteraritet* och *litteracitet*. Med det förra avses verkets unika värde i en viss kontext och med det senare avses förmågan att navigera mellan olika texter och modaliteter samt kritiskt granska och använda olika typer av språk. Studier visar dock att litterär analys och gemensamma samtal om lästa texter kan utebli för denna åldersgrupp (Eriksson Barajas, 2002; Ewald, 2007), och forskare påminner om att litterär analys bör uppmuntras redan i grundskolans tidigare år och mellanår (se t.ex. Boglind & Nordenstam, 2015; Kåreland, 2009).

I detta temanummer har vi därför samlat studier som undersöker olika aspekter av undervisning där berättelsen sätts i centrum. Det handlar om studier som, med fokus på elevers lärande, syftar till att utveckla lärares undervisningspraktiker, inbegripet litteraturdidaktiska teorier och metoder. Dessa studier har i flera fall bedrivits kollektivt tillsammans med både forskare och verksamma lärare. Det övergripande syftet med temanumret är således att samla forskning som gynnar såväl lärarprofessionens som skolans utveckling.

* * *

I den första artikeln i temanumret, ”... förut kunde jag inte läsa så himla bra”: ett litteraturdidaktiskt projekt med vårdnadshavare och elever i skolår F–3, handlar det om att ta sig in i bilderböcker och mer omfattande skönlitterära texter och att samtala om dem. Studien presenterar och analyserar ett läsprojekt i F–3-klasser vid två skolor i en mindre kommun, där litteraturläsning i klassrummet kombinerades med lässtrategiundervisning och boksamtal i hemmen. Det sex veckor långa projektet, vilket genomfördes av **Lena Manderstedt** och **Annbritt Palo** tillsammans med personal på de aktuella skolorna, **Ann-Charlotte Dahlbäck**, **Anna Brännström**, **Mona Dahlberg**, **Gunilla Lundström**, **Kristina Jonsson** och **Elisabeth Hortlund**, bygger på såväl enkäter till vårdnadshavare som elevintervjuer. Förutom att belysa själva läsningen, valet av texter och boksamtalens betydelse ger studien möjlighet att problematisera skolans kompensatoriska uppdrag.

Den andra artikeln, ”Sen dess slutade godisar växa där”: tolkande läsning inom modersmålsämnet, handlar också om lågstadielever, men fokus ligger på modersmålsämnet ryska. I denna designbaserade studie av **Enni Paul**, **Anna Hjalmarsson**, **Björn Kindenberg** och **Anna-Maija Norberg** utforskas hur tolkning av skönlitteratur förändras, fördjupas och blir mer flerstämmig och självständig då de aktuella eleverna får möjlighet att inta en författarroll. Synen på mötet mellan text och läsare – och mellan

Gästredaktionell kommentar

texterna själva – som dialogisk är central i analysen av de elevtexter och transkriberade samtal mellan lärare och elever som studien bygger på.

”Lager på lager”: Att möjliggöra och synliggöra kommunikativa, kreativa och narrativa kompetenser är titeln på den tredje artikeln. I denna presenterar **Anette Svensson** en studie där en undervisningsdesign har tillämpats, vilken sätter berättelser i olika uttrycksformer i centrum bland elever i lågstadiets årskurs 1. Resultatet visar att elevernas kommunikation, kreativa skapande och förståelse av berättelsen möjliggörs genom såväl receptivt som produktivt arbete. Avslutningsvis pekar Svensson på den starka didaktiska resurs som berättelser kan utgöra i grundskolans tidigare år, men detta under förutsättning att undervisningen kan vara flexibel beträffande både tidsramar och riktning.

Även i den fjärde artikeln ligger fokus på grundskolans årskurs 1 men här har förskoleklass inkluderats. *Dialogisk högläsning i förskoleklassen och årskurs 1: ”Jag tycker att molnbullen smakar delikat”* av **Catarina Schmidt** och **Sara Hvit Lindstrand** är en artikel i temanumret som sätter literacitet i förgrunden. I det projekt som bidraget utgår från används en bilderbok som utgångspunkt för språk- och kunskapsutvecklande undervisning. Den empiri som analyserats utgörs av intervjuer med lärare, deras skriftliga reflektioner, undervisningsdokumentation och foton av elevernas produktion. Sammantaget pekar resultatet på bilderboksarbetets möjligheter att engagera kroppsligt, sinnligt, språkligt. I projektet tar eleverna inte bara till sig innehållet i bilderbokens text och bilder utan kan även göra kopplingar till sina egna liv och utveckla sitt språk.

I och med presentationen av den femte artikeln, *Etikk og utforsking i litterære samtaler på mellomtrinnet – Om å stille spørsmål til en fortelling om moralske dilemma*, har vi förflyttat oss till mellanstadiet. I syfte att få en uppfattning om elevers litterära kompetens undersöker **Åsmund Hennig** hur denna kommer till uttryck i två elevstyrda boksamtal om en roman som aktualiserar etiska problem och moraliska dilemman, och där själva instruktionen för samtalet lägger vikt vid hur frågor ställs. Just frågornas betydelse diskuteras och problematiseras i artikeln. För övrigt visar en av de, enligt Hennig, mest intressanta observationerna i studien hur det spel mellan olika former för litterär kompetens som kommer till uttryck i samtalen avtäckes helt olika sidor och dimensioner av romanens text, från den mer konkreta handlingsnivån till underliggande bevekelsegrunder och känslomässiga reaktioner.

I temanumrets sjätte och sista artikel, *En väv av förståelse: Mellanstadielevs utsagor om sin fiktionsläsning*, undersöker **Cecilia Rosenbaum**, **Anette Svensson** och **Eva Söderberg** hur elever i årskurs 4 berättar om sin läsning och tolkning av en, för dem, okänd berättelse. I utsagorna framkommer att de gör iakttagelser beträffande karaktärer, tid och plats, men också att de genom språk, stil och tematik identifierar författaren och gör kopplingar till både författarens liv och till andra berättelser hon har skrivit, liksom till andra berättelser med liknande tematik, symbolik och budskap. Studien undersöker hur eleverna beskriver den egna läsförståelseprocessen, vilka litterära föreställningsvärldar eleverna bygger i mötet med berättelsen och vilken litterär kompetens de ger uttryck för i den dialogiska läsprocessen.

Dessa sex artiklar visar en bredd och variation när det gäller litteraturdidaktiska perspektiv på berättelser för barn och unga. Vi hoppas att läsningen ska bli givande!

Anette Svensson & Eva Söderberg, gästredaktörer

Referenser

- Bland, J. (2019). Editorial: Extensive reading and deep reading in ELT. *Children's Literature in English Language Education*, 7(1), ii-vi.
- Boglund, A. & Nordenstam, A. (2015). *Från fabler till manga 1. Litteraturhistoriska och didaktiska perspektiv på barnlitteratur*. Gleerups.
- Eriksson Barajas, K. (2002). *Life and fiction: On intertextuality in pupils' booktalk*. [Doktorsavhandling, Linköping universitet]
- Ewald, A. (2007). *Läskulturer: lärare, elever och litteraturläsning i grundskolans mellanår*. [Doktorsavhandling, Malmö högskola]
- Kåreland, L. (2009). *Barnboken i samhället*. Studentlitteratur.
- Kåreland, L. (2021). *Skönlitteratur för barn och unga: Historik, genrer, termer, analyser* (2:a upplagan). Studentlitteratur.
- Öhman, A. & Lindell, I. (2019). *För berättelsens skull: Modeller för litteraturundervisningen*. Natur & Kultur Akademisk.